

tekstbeeld. Hier geen visuele, grafische, iconologische of semiotische hoogstandjes. En zo gaat het met dit hele boek: het is een nuttig en veilig naslagwerk om in je kast te hebben staan en af en toe te raadplegen. Het is solide geschiedenis waaruit het historiografisch avontuur is geweerd. Schama's *Overvloed en onbehagen* zal men niet in de literatuurlijst vinden. Dank zij een duidelijke inhoudsopgave en een zeer verzorgd register waarin de belangrijkste (niet alle!) mensen, begrippen en instellingen worden vermeld en waar nodig ook goed gedefinieerd, kan het boek in een mum van tijd de juiste informatie geven: 'Egmontpact (1977), overeenkomst waarbij de bevoegdheden van de Belgische gewesten werden vastgelegd.' Voor bedlectuur is het grote quartoformaat niet handzaam genoeg. Wie zou daarvoor echter een *Geschiedenis van de Nederlanden* kiezen?

Willem Frijhoff

H. M. Brokken, ed., *Heren van stand. Van Wassenaer 1200-2000. Achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis* (Zoetermeer: Stichting Hollandse Historische Reeks, Uitgeverij Protocol, 2001, xii + 314 blz., €45,15, ISBN 90 76775 03 6).

Aan zelfbewustzijn heeft het de adellijke familie Van Wassenaer nooit ontbroken. Op basis van hun ouderdom achtten ze zich gelijk aan de Oranjes, en ze zagen in de tijd van de Republiek niet in waarom een Van Wassenaer niet even zo goed stadhouder zou kunnen worden. En bij het aantreden van koning Willem I reageerden ze kittelorig omdat ze het zich moesten laten welgevalen door iemand uit een jongere familie dan Van Wassenaer als adel erkend te worden. Dit is kortom de *real spirit*. Het initiëren van een luxueus en monumentaal boek over liefst achthonderd jaar geschiedenis van de eigen familie getuigt eveneens van allure, al komt er voor de uitgave ook geld uit de fondsen van vele genereuze instellingen.

De queeste van de familie Van Wassenaer wordt in dit boek in twee delen gepresenteerd, in een chronologisch verhaal en in een biografisch tienluik. In het eerste deel beschrijven A. Janse en M. J. van Gent de periode die ligt tussen de oudste vermelding van de naam in 1200 tot het moment dat de laatste oir van de familie Van Wassenaer in 1523 in een indrukwekkende rouwstoet ten grave werd gedragen. S. Groenveld verzorgt de periode in de zestiende en zeventiende eeuw; de tijd waarin een zeer oude zijtak van de familie, de Van Duvenvoirdes, de legendarische naam usurpeerde. J. Aalbers vertoeft in de tweede glorie tijd van de familie, de periode van het rococo. Y. Kuiper sluit dit chronologisch deel af met de tijd van het koninkrijk Nederland, en eindigt bijna op de dag van vandaag. Het tweede deel bestaat uit tien beknopte Van Wassenaer biografieën van evenveel scribenten. Deze opzet wekt de indruk alsof er een streng onderscheid zou zijn tussen de chronologische geschiedenis en de biografieën, maar dit is slechts schijn. Want ook het eerste deel is in hoofdlijn een aaneenschakeling van individuele Van Wassenaers, Van Duvenvoirdes en weer Van Wassenaers.

De opzet van het boek is om de familie in een breed maatschappelijk kader te behandelen. Thema's als familie, vermogen, ambten en materiële en immateriële cultuur moesten daarin een plaats krijgen. Dat is uitstekend gelukt en hierboven genoemde cesuren zijn op gebeurtenissen die in of buiten de familie plaatsvonden zeer wel verdedigbaar. Maar hierdoor wordt ook duidelijk zichtbaar dat de Van Wassenaers in de Middeleeuwen meer met hun tijdgenoten dan met hun twintigste-eeuwse nakomelingen gemeen hebben en wat al die generaties in die achthonderd jaar eigenlijk met elkaar verbond, wordt niet duidelijk. De mythe van het altoos gelijkblijvend geslacht wordt hier in het voorbijgaan 'onttoverd.'

De cesuren zijn ook veranderingen in stijl. Want de acht eeuwen bestrijkende queeste wordt door de opeenvolgende auteurs op een gewijzigde manier voortgezet. De grootste stijl-

verandering vindt plaats op de overgang van Groenveld en Aalbers. Waren de genoemde thema's tot en met Groenveld behandeld in aparte paragrafen, met en na Aalbers is dat niet meer het geval omdat ze in de voortgaande geschiedenis van de generaties geïncorporeerd werden. Voor de nieuwste geschiedenis golden om begrijpelijke privacy-redenen beperkingen in de toegang tot de bronnen. De consequentie is wel dat het relaas verzandt in anekdotes rond een omgekeerde schoenendoos met familiekiekjes.

Deze geschiedenis van de Van Wassenaers is een mannengeschiedenis geworden, met een lange stoet aan ridders, zeehelden, diplomaten, rokenjagers, een amateur componist. Een aantrekkelijk aspect is de topografische ruimte die de familie tot de hare rekende. Vanuit het drassige Rijnland waaierde men naar alle windrichtingen over Europa uit. Hiertegenover lijkt in de negentiende en twintigste eeuw de stoerheid van geest te verminderen: geen ridders, zeehelden en (inter)nationale bestuurders meer, maar een beschermheer van de lokale school met de bijbel en lidmaten van een obscure religieuze beweging.

Een geschiedenis van een familie die zo lang in het centrum van de macht heeft gestaan, is ook het verhaal van aangeboren of ontwikkelde arrogantie en opportunisme. Al beschikken de schrijvers over de politesse het niet tot thema te kiezen. Enige voorbeelden werden al aan het begin van deze recensie genoemd, en het aplomb waarmee in de zeventiende eeuw de verwerving van de oorspronkelijke heerlijkheid Wassenaer tot stand kwam, kan daar nog aan worden toegevoegd. Zo lang de maatschappelijke context het toelaat, wekt de vanzelfsprekendheid misschien zelfs bewondering. Maar het lachen verging me bij de aangehuwde barones Van Boetzelaer die zich uit misplaatst standsbesef nogal vrolijk maakte over de deftigheid van de echtgenotes van enkele burgerlijke ministers. Misplaatst, want zelf presteerde ze niet veel meer dan achter de hielen van koningin Wilhelmina aan te lopen. Die arrogantie wrong te meer omdat de Van Wassenaers cum suis toen toch weinig redenen hadden om op burgers neer te kijken. Vanaf de achttiende eeuw hadden ze hun adellijke pretenties veil voor het binnenhalen van burgerlijk kapitaal.

De belangrijkste leden van de familie Van Wassenaer kregen een plaats in het chronologische deel, enkele figuren van het tweede en derde plan kregen een biografietje. Zeven mannen en drie vrouwen van wie er een tegen beter weten in tot de familie gerekend wordt. Jammergenoeg ontbreekt een levensbeschrijving van de promiscue Jacob Jan van Wassenaer en zijn favoriete operazangeres. Paste al te nadrukkelijke aandacht voor deze culturele boemelbaron niet in de deftige ambiance van dit gedenkboek?

De familie Van Wassenaer kent tegenwoordig een eigen stichting voor de conservering van artefacten om de herinnering in stand te houden. De voortschrijdende musealisering van de adel zet na een respectabele leeftijd van achthonderd jaar ook hier door, en zo lijkt in de toekomst voor de familie een taak als suppoost in eigen museum weggelegd. Dit prachtige boek kan daarbij uitstekend als catalogus van dienst zijn. Prachtig maar niet vlekkeloos, want het is jammer dat in het hoofdstuk van Aalbers iets mis is gegaan met de hoofdstuk- en paragraafkopjes en bovendien zijn sommige foto's onscherp en/of grijs afgedrukt. Maar daar staat dan weer een los bijgevoegde beknopte genealogische tabel van de mannelijke leden van de familie Van Wassenaer tegenover.

Jean Streng

C. Gietman, A. Verschoor, *Een goed voor de eeuwigheid. De Gelderse vicarie Sancti Nicolai, 1501-2001* (Winterswijk: Van Gruting, 2001, 264 blz., €22,00, ISBN 90 75879 14 8).

Een vicarie is een niet alledaags fenomeen. In Nederland anno 2001 bestaan nog slechts 26 van deze middeleeuwse instellingen. Sancti Nicolai is er één van. Het vijfhonderdjarig jubileum van deze stichting is de aanleiding geweest tot het publiceren van dit boek.

In de veertiende eeuw ontstond de gewoonte onder welgestelden om de kerk opdracht te geven regelmatig een mis op te dragen voor hun zieleheil. Daartoe droegen zij goederen (land) en renten over aan een daarvoor gestichte vicarie. De inkomsten daarvan moesten een geestelijke (de vicaris, ook wel beneficiant genoemd) in staat stellen de missen op te dragen. Die vicaris was vaak een familielid die het priesterschap ambieerde. Door hem voor te dragen als vicaris stelde men die ambitie veilig en gaf de vicaris de financiële mogelijkheid om de studie te volgen.

Op 27 oktober 1501 stichtte Herman van Basten zo'n vicarie in de Sint Jacobskerk in Winterswijk tot 'vermeerdering van de goddelijke eredienst, tot heil van zijn ziel.' Na de dood van de oprichter zou het patronaatsrecht (collatierecht: het recht om de — nieuwe — vicaris aan te wijzen) moeten toekomen aan de oudste en naaste bloedverwant van Herman. Dit is tot op heden nog steeds het geval. Deze stichting heeft door de eeuwen heen veel meegemaakt. Was Sancti Nicolai eerst katholiek, door de Reformatie kreeg ze steeds meer een protestants karakter. De opbrengsten uit de goederen en renten moesten nu ten goede komen aan de protestantse kerk én aan de staat. Het duurde echter tot het midden van de achttiende eeuw eer de stichting geheel was 'geprotestantiseerd.' Zowel de vicarissen als de pachters waren toen protestants. Opmerkelijk was daarentegen dat de collator nog steeds katholiek was.

In diezelfde eeuw nam het gewicht van de vicarieën aanzienlijk af. De opbrengsten van de goederen en renten verminderden terwijl de studiekosten toenamen. Het gevolg was dat veel vicariegoederen werden verkocht. Sinds de achttiende eeuw gebruikten veel vicarieën hun gelden voor 'oneigenlijke' doeleinden: priesters kregen reiskostenvergoeding, scholen kregen soms geld en dijken werden verzwaard dankzij vicariegeld. In 1840 poogde de overheid daaraan een einde te maken. Zij probeerde de vicariegoederen op te eisen om zo de opbrengsten weer voor hun oorspronkelijke doel te kunnen inzetten. Gevolg van dit overheidsstreven was een reeks rechtszaken. Uiteindelijk bepaalde de Hoge Raad in 1856/1857 dat vicarieën zelfstandige stichtingen waren wier bezittingen noch aan de beheerders van die stichtingen noch aan de staat toekwamen maar aan de vicarieën zelf. Desondanks bleven de goederen tot 1989 in beheer bij de overheid. Volgens een wet uit 1974 konden de goederen van vicarieën niet in beheer worden gegeven aan de vicariestichtingen. Een arrest van de Hoge Raad maakte in 1989 een einde aan een lange patstelling: de goederen moesten worden overgedragen aan de vicarieën.

Sancti Nicolai zat tegen die tijd wel met een schuld van f400.000,-. Enkele familieleden Van Basten Batenburg waren bereid om de stichting geld te lenen. De verkoop van een stuk grond leverde ruim een half miljoen gulden op zodat de geldzorgen in één klap waren verdwenen en de stichting een gezonde toekomst voor zich had (en heeft).

Het boek is duidelijk bestemd voor een beperkte kring: uiteindelijk wordt een soort familiegeschiedenis verteld. Deze is door de schrijvers knap verweven in het bredere kader van godsdienstige en politieke geschiedenis. Helaas vervallen zij regelmatig in diverse speculaties. Met name als zij schrijven over de vroegste jaren van de vicarieën gebruiken de auteurs te vaak woorden als 'zal' en 'waarschijnlijk.' Ook worden sommige beweringen niet onderbouwd. Zo wordt gesproken over een pachtopbrengst van 'slechts f12.344,-.' Dat bedrag wordt echter niet gerelateerd aan de omvang van de verpachte goederen noch vergeleken met andere pacht-opbrengsten.